

*Олена Гречановська*

## **АСЕРТИВНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Питання підготовки фахівців технічних спеціальностей набуло своєї актуальності з тих пір, як відбувся технічний прогрес і стало зрозуміло, що потрібна ретельна підготовка майбутніх фахівців. Сучасні світові технічні тенденції характеризуються стрімкими змінами та перетвореннями, швидким зростанням фахової майстерності, здатністю до культурної гнучкості, що може призводити до конфліктів в різних сферах життя людини. Поряд з цим, вимоги до фахівців збільшуються, а ринок праці вимагає від випускників ЗВО не лише професійної компетентності, а й культурної, толерантної поведінки; вміння безконфліктного, асертивного спілкування; гармонічного розвитку особистості, яка орієнтується не лише на культурні надбання своєї країни, а й розуміє культуру інших народів.

### **Результати дослідження**

Спеціаліст технічного профілю, випускник закладу вищої технічної освіти (ЗВТО) має бути, в першу чергу, носієм високої культури, адже завдяки залученню молоді до культурних надбань формуються необхідні для подальшої роботи професійні якості, оскільки інженер без загальнолюдських та культурних цінностей може бути соціально небезпечним. Тому важливим фактором під час навчання у ЗВТО ми вважаємо формування конфліктологічної культури.

Дослідник Гессен С. на початку минулого століття переконливо доводив, що про освіту в справжньому сенсі можна говорити там, де є культура. На його думку «освіта є ніщо інше, як культура індивіда. І якщо стосовно народу культура є сукупністю невичерпних цілей-завдань його буття, то стосовно індивіда освіта є невичерпним завданням оволодіння культурним способом життя» (Болгаріна, 2003).

Питання та проблеми конфліктів і культури цікавили науковців протягом багатьох століть. На сьогоднішній день існує дуже багато означень понять «конфлікт» і «культура». Теоретичний та практичний досвід аналізу конфліктів і шляхів їх вирішення описаний у працях багатьох науковців: З. Фрейда, К. Г. Юнга, Р. Дарендорфа, М. Дойча, Л. Козера, К. Левіна, Я. Морено, Д. Карнегі, Х. Корнеліуса, Л. Юрі, Р. Фішера, Д. Скотта, А. Маслоу, К. Роджерса, А. Анцупова, Є. Єршова, П. Блонського, Д. Виготського, М. Пірен, Л. Петровської, А. Шипілова, Г. Ложкіна, Н. Пов'якель та інших.

Питанням культури (в широкому розумінні поняття) присвячували свої роботи Р. Бенедикт, Л. Бережнова, Й. Гердер, С. Гессен, А. Гуревич, І. Зимня, А. Кребер, К. Клакхон, І. Огієнко, С. Пуфендорф, П. Сорокін, Е. Тейлор, А. Түрен, С. Чарновський та багато інших.

Поняття конфліктологічної культури, на сьогоднішній день, не має широкого застосування. На початку XXI ст. питанням конфліктологічної культури та конфліктологічної компетентності у різних галузях присвятили свої дослідження А. Анцупов, У. Мастенбрук, Л. Петровська, Н. Підбуцька, Н. Самсонова, О. Щербакова, І. Шипілова та інші.

На основі праць зарубіжних та вітчизняних науковців, ми пропонуємо власне визначення, в якому конфліктологічна культура особистості є така, що об'єднує знання (вчення) про конфлікт та культуру, спрямовує на вміння їх практичного застосування, надає навички прогнозування, запобігання, профілактики та актуалізації вирішення конфліктів в різних життєвих ситуаціях, вміння адаптуватися в конфліктогенному середовищі базуючись на культурно-суспільному досвіді.

Конфліктологічну культуру майбутніх фахівців технічних спеціальностей ми розглядаємо як складову професійно важливих якостей фахової компетентності, набутої в процесі навчання у ЗВО.

Метою роботи є розкриття поняття асертивності як складової конфліктологічної культури майбутніх фахівців технічних спеціальностей та ознайомлення з методологічними підходами до розробки тренінгів.

Під час формування конфліктологічної культури у студентів ЗВТО поєднані культурні, психологічні, соціальні, гуманістичні, когнітивні компоненти, які мають розкриватися та засвоюватися студентом (при вивченні як гуманітарних, так і технічних дисциплін) за допомогою інноваційних методів навчання, і ми вважаємо, що засвоєння цих компонентів має відбуватися одночасно, що і є основою формування конфліктологічної культури.

Важливою складовою конфліктологічної культури розглядаємо засвоєння навичок асертивності. Дослідженнями даного феномена займалися Е. Солтер, Е. Берн, М. Джеймс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Федоров, Л. Ніколаєв, В. Каппоні, Т. Новак, Т. Фасолько, С. Стаут та інші. Науковці, здебільшого, визначають асертивність як конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії в творчому світорозумінні. Термін «асертивність» походить з англійської мови та означає «наполягати на своєму, відстоювати свої права, стверджувати». В психології досить часто асертивність асоціюється з впевненою поведінкою. За визначенням Е. Солтера, асертивність розглядається як «здатність людини конструктивно наполягати на своїх правах, проявляючи позитивну повагу до інших людей, при цьому повністю бути відповідальним за свою поведінку» (2000).

Дослідники G. Swimmer і N. Ramanaiah трактують асертивність як «якість зрілої особистості, вона характеризує здатність людини змінювати свою поведінку у спільній діяльності, спілкуванні та пізнанні в позитивному напрямку й виражається у відчутті внутрішньої сили, умінні особистісного самовираження, емоційній стабільності, відповідальності за виконання прийнятих рішень, позитивному ставленні до себе та інших. Асертивність сприяє досягненню поставлених цілей, не завдаючи шкоди іншим, і «знаходиться» між пасивністю і агресивністю – двома непродуктивними стратегіями поведінки» (1985).

У вітчизняну психологічну термінологію поняття «асертивності» увійшло на початку 90-х років ХХ ст. завдяки книзі чеських психологів В. Каппоні та Т. Новак «Як робити все по-своєму». В книзі автори виділяють принципи асертивності, в основі яких лежить впевненість, що ніхто не може успішно маніпулювати оточуючими, якщо ті самі не дозволять (1995).

Здебільшого асертивність розглядають в психологічній науці і, на жаль, зовсім мало уваги їй приділяється в педагогіці та в освітній сфері закладів вищої освіти. На нашу думку, якщо розглядати асертивність в освітньому процесі вищої школи, то звертати увагу потрібно не лише на формування навичок асертивності у студентів, а й на здатність до асертивності викладачів, адже, у деяких випадках, саме викладачі є ініціаторами виникнення міжособистісних конфліктів. Нездатність конструктивно вирішувати проблеми, які можуть виникати, призводять до агресії та конфліктних ситуацій з обох сторін.

У міжособистісній взаємодії проявляються чотири типи поведінки, а саме: агресивний тип поведінки, коли людина своєю поведінкою демонструє вторгнення на особисту територію іншої особи, порушення чужих прав; пасивний тип поведінки, коли дії індивіда ведуть до обмеження своїх власних інтересів і прав; змішаний тип, що охоплює пасивно-агресивні реакції, та асертивний тип поведінки, який демонструє вміння виражати почуття, думки та переконання відкрито, чесно, не порушуючи прав інших людей (Кинан, 2006).

Студенти мають усвідомлювати, що професійність полягає не лише в теоретичних знаннях з фахової майстерності, важливим є також вміння знаходити компроміс у складних ситуаціях, бути впевненим у своїх поглядах і вчинках, розуміти роль своєї поведінки в професійній діяльності. Тому заклади вищої технічної освіти покликані формувати асертивність або навички асертивності у студентів-магістрів за допомогою інноваційних методів навчання. Може виникнути запитання: чи не пізно формувати асертивність в магістратурі? Звичайно, що під час навчання на початкових курсах бакалаврату теж необхідно звертати увагу на формування асертивності у студентів, але ми вважаємо, що в період, коли проходить соціалізація та адаптація студентів до нового середовища, відбувається розуміння професійної ідентифікації та визначення особистісних пріоритетів – формування та розуміння асертивності проходить загальні етапи, які стосуються більш соціального спрямування; у студентів-магістрів формування асертивності має будуватися, здебільшого, зорієнтованим на професійну спрямованість, а знання, отримані на початкових курсах, будуть допомагати у становленні асертивності як професійної риси.

Наприклад, для з'ясування здатності до асертивності студентів-магістрів ми пропонуємо дослідження за низкою методик.

Оскільки агресію ми розглядаємо як один із факторів конфліктної поведінки та деструктивного розв'язання проблем, із студентами-магістрами було проведено заняття на тему: «Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки» (адаптація А. К. Осницького). Дана методика – це, насправді, особистісний опитувальник, розроблений А. Бассом і А. Дарки в 1957 році та призначений для діагностики агресивних і несприятливих реакцій. На думку авторів, під агресивністю можна розуміти «властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному у сфері суб'єкт-суб'єктних взаємин. Ймовірно, деструктивний компонент людської активності є необхідним у творчій діяльності, оскільки потреби індивідуального розвит-

ку з неминучістю формують у людях здатність до усунення та руйнування завад, подолання того, що протидіє цьому процесу. Агресивність має якісну і кількісну характеристики. Як і будь-яка властивість, вона має різний ступінь вираженості: від майже повної відсутності до її граничного розвитку. Кожній людині притаманний деякий ступінь агресивності. Відсутність її призводить до пасивності, конформності тощо». Автори запропонували поділ на вісім важливих показників та форм агресії, до яких віднесли: «фізичну агресію – використання фізичної сили проти іншої особи; вербальну агресію – вираження негативних почуттів (сварки, крик, погрози тощо); опосередковану погрозу – використання непрямим шляхом спрямованих проти інших осіб пліток, жартів та виявів вибухів гніву (крик, тупання ногами); негативізм – опозиційну форму поведінки, спрямовану, зазвичай, проти авторитету керівництва, яка може мати розмах від пасивного спротиву до активних дій проти вимог, правил, законів; роздратування – схильність до роздратування, готовність, при найменшому збудженні, вилитися у запальність, різкість, грубість; підозрілість – схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, що впливає з переконання: «оточуючі можуть завдати шкоди»; образу – прояв заздрості та ненависті до оточуючих, обумовлені відчуттям гніву за дійсні чи уявні страждання; оцінювати або відчуття провини – дії й ставлення до себе та оточуючих, які виходять із можливого переконання обстежуваного в тому, що він є поганою людиною, чинить негарно» (Лемак, & Петрише, 2012).

Також у цій методиці авторами запропоновано визначення індексу агресивності та індексу ворожості. Індекс агресивності характеризується усередненими показниками фізичної, вербальної агресії, опосередкованої погрози та негативізму. Індекс ворожості враховує усереднені результати підозрілості, роздратованість та образи.

Запропонована методика не може бути вичерпним джерелом аналізу, тому після проведення дослідження за даною методикою потрібно провести бесіду зі студентами, або, якщо викладач не впевнений у щирості, таємне анкетування для з'ясування факторів, які можуть мати вплив на прояви агресії чи ворожості. Наприклад, найбільше студентів турбують невизначеність, проблеми з працевлаштуванням, економічні проблеми, негаразди в особистому житті. Ці факти також потрібно відмітити для подальшої роботи.

Бесіду ми розглядаємо як важливий крок до порозуміння та подальшої співпраці зі студентами та як один із важливих етапів у розробці тренінгу. Проведення таємного анкетування ми розглядаємо як перехідний етап між тестуванням та бесідою.

«Методику експрес-опитувальника «Індекс толерантності» (Г. У. Солдатова, О. А. Кравцова, О. Є. Хухлаєв, Л. А. Шайгерова) склали твердження, які відображають як загальне ставлення до навколишнього світу та інших людей, так і соціальні установки щодо різних сфер взаємодії, де проявляються толерантність чи інтолерантність людини. До методики входять твердження, що виявляють ставлення до деяких соціальних груп (меншин, психічно хворих людей, жебраків), комунікативні установки (повага до думки опонентів, готовність до конструктивного вирішення конфліктів і продуктивної співпраці). Окрема увага приділяється етнічній толерантності-інтолерантності (ставлення до людей іншої раси та етнічної групи, до власної етнічної групи). Субшкали опитувальника спрямовані на діагностику таких аспектів толерантності, як етнічна толерантність, соціальна толерантність, толерантність як риса особистості (Темрук, 2013).

Для визначення рівня асертивності у студентів-магістрів та для більш ретельного підходу до розробки тренінгу ми проводимо тестування за «Тестом-опитувальником рівня асертивності», модифікованим В. Каппоні та Т. Новак (1998). В ньому автори подають три шкали, які мають три рівні, за кількістю набраних балів. За цими шкалами оцінюють: шкала А – незалежність та автономність; шкала В – впевненість, рішучість, опора на власні сили; шкала С – соціальна бажаність.

Тестування проводимо для того, щоб бачити вхідний рівень асертивності студентів до початку тренінгів, а після тренінгу ми проводимо ще раз це тестування, щоб проаналізувати результативність нашої роботи.

Для формування та розвитку асертивності у магістрів ми вважаємо ефективним і необхідним застосування тренінгів або занять з елементами тренінгів. Орієнтуючись на результати методик-тестів, ми розробляємо тренінг, на основі якого намагаємося позбавлятися тих недоліків, які виявили під час тестувань. Тренінг ми розглядаємо не лише як психологічну чи навчальну установку, а як тренажер життєвих ситуацій, тому важливу роль приділяємо підбору вправ, які будемо використовувати під час нашої роботи. Тренінги з асертивності мають розроблятися відповідно до потреб студентів, які не завжди можуть самі визначитися зі своїми потребами. Тому при розробці тренінгу ми застосовуємо низку методик, щоб зрозуміти, на які проблеми потрібно звернути увагу.

Ми розглядаємо тренінги як навчально-виховну роботу зі студентами, яку не можна виконувати за однією схемою для різних груп, а потрібно розробляти для кожної групи окремо, керуючись результатами проведених раніше досліджень. Наприклад, якщо у більшості студентів є проблеми з етнічною чи соціальною толерантністю, ми використовуємо під час тренінгу вправи для покращення та підвищення рівня толерантності.

### Висновок

Проблемою сьогодення є заміна цінностей, які неможливо недооцінювати. В гонитві за професійними якостями ми дуже часто забуваємо, що професіоналізм – це, в першу чергу, міжособистісне порозуміння. Ми розглядаємо конфліктологічну культуру як одну з компонент професійної компетентності, в яку входить важлива складова – асертивність, на формування якої рідко звертають увагу під час формування кваліфікованого фахівця. Освітній процес вищої школи, перейшовши, здебільшого, в Інтернет-площину, іноді втрачає найважливішу мету освіти – формування повноцінної, культурної, духовної, гуманістичної особистості, яка розуміє важливість правильного спілкування з іншими людьми. Тому ми вважаємо, що формування конфліктологічної культури, тренінги з асертивності та індивідуальний підхід до їх розробок і впровадження в навчально-виховний процес є важливим кроком до здобуття майбутнім фахівцем необхідних професійних якостей.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Болгаріна, В. (2003). Культурологічний підхід як імператив управління школою. *Освіта і управління*, т. 6, № 3, 29–34.
- Каппони, В., & Новак, Т. (1995). Как делать все по-своему, или асертивность в жизнь. Санкт-Петербург: [б. и.].
- Каппони, В., & Новак, Т. (1998). Сам себе психолог. Санкт-Петербург: Питер.
- Кинан, К. (2006). Уверенность в себе. Москва: Изд. ЭКСМО.
- Лемак, М. В., & Петрище, В. Ю. (Уклад.). (2012). Психологу для роботи. *Діагностичні методики: збірник*. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші.
- Солтер, Э. (2000). Условно-рефлекторная терапия. Санкт-Петербург: Речь.
- Темрук, О. В. (2013). Соціальна психологія: практикум. Київ: Каравела.
- Swimmer, G. I., & Ramanaiah, N. V. (1985). Convergent and discriminant validity of selected assertiveness measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 49, 243–249

### REFERENCES

- Bolharina, V. (2003). Kulturolohichniy pidkhhid yak imperativ upravlinnia shkoloiu. *Osvita i upravlinnia*, t. 6, № 3, 29–34.
- Kapponi, V., & Novak, T. (1995). Kak delat' vse po-svoemu, ili assertivnost v zhizn. Sankt-Peterburg: [b. i.].
- Kapponi, V., & Novak, T. (1998). Sam sebe psiholog. Sankt-Peterburg: Piter.
- Kinan, K. (2006). Uverennost v sebe. Moskva: Izd. EKSMO.
- Lemak, M. V., & Petryshche, V. Yu. (Uklad.). (2012). Psykholohu dlia roboty. *Diahnostychni metodyky: zbirnyk*. Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi.
- Solter, E. (2000). Uslovno-reflektornaya terapiya. Sankt-Peterburg: Rech.
- Swimmer, G. I., & Ramanaiah, N. V. (1985). Convergent and discriminant validity of selected assertiveness measures. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 49, 243–249.
- Temruk, O. V. (2013). Sotsialna psykholohiia: praktykum. Kyiv: Karavela.

*Олена Гречановська*

### **Асертивність як складова конфліктологічної культури майбутніх фахівців технічних спеціальностей**

В статті розглядаються питання формування асертивності у студентів закладів вищої технічної освіти як важливої складової конфліктологічної культури. Аналізується сутність понять «конфліктологічна культура інженера» та «асертивність». Автор наводить власне визначення «конфлікто-

логічної культури особистості» як такої, що об'єднує знання (вчення) про конфлікт та культуру, спрямовує на вміння їх практичного застосування, а також відомості про прогнозування, запобігання, профілактику та актуалізацію вирішення конфліктів в різних життєвих ситуаціях, вміння адаптуватися в конфліктогенному середовищі базуючись на культурно-суспільному досвіді. Конфліктологічна культура майбутніх фахівців технічних спеціальностей розглядається як складова професійно важливих якостей фахової компетентності, набутої в процесі навчання у ЗВТО.

Відзначається, що під час формування конфліктологічної культури у студентів ЗВТО поєднані культурні, психологічні, соціальні, гуманістичні, когнітивні компоненти, які мають розкриватися та засвоюватися студентом (при вивченні як гуманітарних, так і технічних дисциплін) за допомогою інноваційних методів навчання. Засвоєння цих компонентів має відбуватися одночасно, що і є основою формування конфліктологічної культури. До важливої складової конфліктологічної культури відносять засвоєння навичок асертивності у студентів-магістрів.

Описується методологічний підхід до розробки тренінгів з асертивності та наводяться приклади методик, які автор використовує у своїй роботі під час тренінгів.

**Ключові слова:** асертивність, конфліктологічна культура, тренінг, конфлікт, культура, агресія, толерантність, ідентифікація.

**Гречановська Олена Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, *e-mail:* [stellamondo05@gmail.com](mailto:stellamondo05@gmail.com).

*Olena Hrechanovska*

### **Assertiveness as a Component of the Conflictological Culture of Future Specialists in Technical Specialities**

The article deals with the issues of formation of assertiveness among the students of technical institutions of higher education as an important component of conflictological culture. The essence of concepts «conflictological culture of engineer» and «assertiveness» is analyzed. The author gives her own definition of «the conflictological culture of a person» as such that integrates knowledge (doctrine) about conflict and culture, guides to the ability of their practical application, provides skills of forecasting, avoidance, prevention and actualization of the solutions to conflicts in different life situations, ability to adapt in a conflictive environment, basing on cultural and social experience. We consider conflictological culture of future specialists of technical specialities as a component of proficiently important qualities of professional competence acquired in the process of studying at higher educational establishments.

It is noted that during the formation of conflictological culture among the students of technical establishments of higher education, cultural, psychological, social, humanistic, cognitive components that must be exposed and mastered by a student (while studying both humanitarian and technical disciplines) with the help of innovative teaching methods are combined, and we believe that the assimilation of these components must take place simultaneously, which is the basis of the formation of conflictological culture. To the important component of the conflictological culture we include assimilation of the assertive skills by students with Master's degree.

The methodological approach to the development of trainings on assertiveness is described, and the examples of methods used by the author in her work during the trainings are given.

**Keywords:** assertiveness, conflictological culture, training, conflict, culture, aggression, tolerance, identification.

**Hrechanovska Olena** – Cand. Sc. (Pedagogy), Associate Professor of the Chair of Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, *e-mail:* [stellamondo05@gmail.com](mailto:stellamondo05@gmail.com).

*Елена. Гречановская*

### **Ассертивность как составляющая конфликтологической культуры будущих специалистов технических специальностей**

В статье рассматриваются вопросы формирования ассертивности у студентов технических высших учебных заведений как важной составляющей конфликтологической культуры. Анализируются понятия «конфликтологичная культура инженера» и «ассертивность». Автор предоставляет собственное определение «конфликтологической культуры личности» как таковой, что объединяет знания (учение) о конфликте и культуре, формирует умения их практического применения и навыки прогнозирования, предотвращения, профилактики и актуализации решения конфликтов в различных жизненных ситуациях, умение адаптироваться в конфликтной бреде, основываясь на культурно-общественном опыте. Конфликтологическая культура будущих специалистов технических специальностей рассматривается как составляющая профессионально важных качеств профессиональной компетентности, приобретенной в процессе обучения в вузе.

Отмечается, что при формировании конфликтологической культуры у студентов технических вузов объединены культурные, психологические, социальные, гуманистические, когнитивные компоненты, которые имеют раскрываться и усваиваться студентом (при изучении как гуманитарных, так и технических дисциплин) с помощью инновационных методов обучения. Усвоение этих компонентов должно происходить одновременно, что и является основой формирования конфликтологической культуры. К важной составляющей конфликтологической культуры относится усвоения навыков ассертивности у студентов-магистров.

Описывается методологический подход к разработке тренингов по ассертивности и приводятся примеры методик, которые автор использует в своей работе во время тренингов.

**Ключевые слова:** ассертивность, конфликтологическая культура, тренинг, конфликт, культура, агрессия, толерантность, идентификация.

*Гречановская Елена* – кандидат педагогических наук, доцент кафедры философии и гуманитарных наук, Винницкий национальный технический университет, г. Винница, *e-mail:* stellamondo05@gmail.com.